

Проф. др Драган Батавелић

Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

Бранка Батавелић

ЉУДСКА ПРАВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ – ПОСЕБАН ОСВРТ НА РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА –

Питања заштите слобода и људских права су одувек заокупљала пажњу прогресивних снага у свету. Интерес за та питања не познаје границе, већ је опити и заједнички за све државе и народе. Први акт који гарантује права грађанима (и истовремено ограничава самовољу владара) јесте Magna Carta Libertatum, тј. Велика повеља о слободама, настала 1215. године у Енглеској. За људска права је посебно значајно установљавање њихове уставне заштите, која утврђује опште принципе, облике и инструменте заштите, као и правна средства заштите. Када је реч о облицима и инструментима заштите, треба рећи да разликујемо заштиту пред органима управе, судску заштиту људских права, уставно-судску заштиту људских права и омбудсман.

Аутори у раду указују да данас постоји велики број међународних декларација, конвенција и других законских аката, који се баве заштитом људских слобода и права. Такође, велики број демократских земаља савременог света, својим националним законодавствима утврђује одређене принципе, предвиђа одговарајуће облике заштите и гарантује правна средства заштите људских слобода и права. Но, и поред тога, данас је евидентно кршење најосновнијих људских права, пре свега, жена и деце (тзв. насиље у породици). Зато је неопходно ангажовати све прогресивне снаге ради поштовања устава, закона и других аката, који свим лицима гарантују основна људска права, без обзира на пол.

Кључне речи: Равноправност полова; Дискриминација; Република Србија; Насиље у породици; Заштита људских права.

1. УВОД

Универзална декларација о људским правима, усвојена у Генералној скупштини Уједињених нација 1948. године, представља основу за унапређивање људских права и слобода у Републици Србији. Наиме, у овом међународном документу национална законодавства налазе правну претпоставку за уграђивање усвојених решења у законе о обезбеђивању равноправности свих људи, а посебно обезбеђивању и гарантовању права детета и гарантовању равноправности полова. Савет Европе¹ и Европска конвенција за заштиту људских права² играју значајну улогу у процесу транзиције у земљама Централне и Источне Европе, одређујући стандарде заштите људских права у Европи и обезбеђујући, истовремено, механизам за њихову практичну примену. Отуда, они имају кључно место у процесу демократизације и успостављања владавине права широм „старог континента“.

Такође, и одређене невладине организације имају значајан утицај у обезбеђивању међународних стандарда у области људских права. Оне пружају обавештења, савете и различите врсте помоћи у заштити људских права, а неке од њих, као што је, на пример, *AIRE Centre (Advice of Individual Rights in Europe)* са седиштем у Лондону, има највеће искуство у заступању странака пред Европским судом за људска права у Стразбуру.³ Овај центар је учествовао у преко 50

---

¹ Савет Европе (*Council of Europe*) је регионална међународна организација европских земаља, чије се седиште налази у Палати Европе у Стразбуру, на граници Француске и Немачке. Сврха Савета Европе огледа се у остварењу основних личних и демократских права и слобода у Европи, а најважнији акти су доношење Европске конвенције о људским правима (1950) и успостављање Европског суда за људска права (1998), као сталног система правне заштите (Протокол бр. 11 Европске конвенције о људским правима). Савет Европе има 47 чланица, које су истовремено и потписнице Европске конвенције о људским правима.

² Европска конвенција о људским правима (*European Convention on Human Rights*) је правни акт Савета Европе о заштити слобода и права, донет у Риму, 4. новембра 1950. године. Оригинална верзија, састављена на енглеском и француском језику и објављена под називом Конвенција за заштиту људских права и основних слобода, ступила је на снагу 3. септембра 1953. године. Прве потписнице Конвенције биле су: Белгија, Велика Британија, Данска, Ирска, Исланд, Италија, Луксембург, Немачка, Норвешка, Турска, Француска и Холандија.

³ Европски суд за људска права (*European Court of Human Rights*) је судска институција Савета Европе, основана 1959. године, за заштиту права и слобода гарантованих Европском конвенцијом о људским правима. Суд је постао стална институција заштите људских права у Европи 1. новембра 1998. године, када је ступио на снагу Протокол 11 Европске конвенције о људским правима. Пре увођења овог протокола, судску функцију је, поред Суда, обављала и Европска комисија за људска права. Протокол је укинуо Комисију, али је она наставила са радом до 31. октобра 1999. године ради окончања текућих поступака. У прве три године самосталног постојања

случајева помажући и заступајући странке пред наведеним судом, а у сарадњи са Саветом Европе, организовао је низ семинара у земљама Централне и Источне Европе. Ови семинари су били намењени правницима, представницима невладиних организација и државним службеницима, посебно у земљама бивше Југославије. Највећи број ових семинара одржан је управо у Босни и Херцеговини и Србији, а затим и у Хрватској, Црног Гори и Македонији.⁴

2. ОСНОВНА ЉУДСКА ПРАВА – ПОЈАМ, СМИСАО И САДРЖИНА

Када је реч људским правима, треба рећи да је, као што смо напред навели, најважнији међународни документ Универзална декларација о људским правима. Међутим, оно што се одмах учоава јесте чињеница да ова Декларација признаје, најпре, урођено *достојанство* и једнака и неотуђива права свим члановима људске заједнице, као темељ слободе, правде и мира у свету. То је због тога што непоштовање људских права води варварским поступцима, који вређају савест човечанства. Због тога су народи Уједињених нација у Повељи прогласили своју веру у основна људска права, у *достојанство* и вредност човекове личности, а посебно у *равноправност мушкараца и жена*, па су се државе чланице обавезале да, у сарадњи са Уједињеним нацијама, обезбеде опште поштовање и примену човекових права и основних слобода.

Из наведених разлога, Генерална скупштина Уједињених нација је прогласила ову Универзалну декларацију о људским правима као заједнички стандард који треба да постигну сви народи и све нације. Отуда, Декларација установљава у свом члану 1 као најважнију одредбу да се „сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и правима“. Такође, веома важна одредба, садржана у члану 2, утврђује да „сваком припадају сва права и слободе проглашене у овој декларацији, без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења... имовине, рођења или других околности“. Једнакост свих пред законом и право на подједнаку заштиту без икакве разлике, као и право на једнаку заштиту против било какве дискриминације, гарантовани су чланом 7 Декларације. Наравно, веома је значајно да ова права не буду само

Европског суда за људска права, број спорова је увећан за око 130 %. Током 1998. године, било је евидентирано 5979 предмета, а 2001. године 13.858.

⁴ Д. Батављевић, „Савет Европе и Европски суд у Стразбуру у функцији заштите људских права“, *Безбедност у постмодерном амбијенту* (ур. С. Нешковић), Београд 2008, 275–286.

уграђена у највише опште правне акте (као што су наведена декларација, конвенције, национални устав и закони и слично), него и да се омогући њихово остваривање, јер су, у противном, они само мртво слово на папиру.

Када је реч о борби за остваривање људских права,⁵ треба рећи да је то један дуготрајан посао, а да би се он обавио успешно, потребни су *упорност, одлучност и знање*. Наиме, потребно је, пре свега, да се, ни у ком случају, не обесхрабriamo код првих неуспеха и „не дигнемо руке“ од својих захтева и наведене борбе, а посебно не уплашимо од власти због таквих активности. Нико не спори да се ауторитет власти мора поштовати,⁶ али увек морамо да будемо свесни чињенице да та иста власт постоји *због нас*, а не ми због ње (јер је ми бирамо), да она живи *на наш рачун* (јер је ми плаћамо кроз порезе и друге дажбине) и да она мора да *служи нама*, а не ми њој. Зато је потребно нагласити да сваки човек мора да зна тачно која су његова права, да би се борио за њихову реализацију,⁷ па на овом месту указујемо да се ту, пре свега, мисли на:

1. Право на живот;
2. Заштиту физичког и моралног интегритета појединца;
3. Заштиту од дискриминације (по било ком основу);
4. Једнакост пред законом;
5. Претпоставку невиности у кривичним стварима (нико не може бити проглашен кривим без одлуке суда);
6. Забрану ретроактивности у кривичном праву (нико не може бити кажњен за дело које, као кажњиво, није било предвиђено законом у тренутку извршења) и др.

Сва ова права се сматрају императивним, што значи апсолутно обавезним у погледу поштовања од стране сваке власти, па их, отуда, морају поштовати и оне државе које се нису обавезале, ни једним јединим уговором о људским правима, што значи да је свака држава, самим својим настанком, дужна да се тих права безусловно придржава (не само према властитим држављанима, него и према свим другим

---

⁵ Д. Батавeљић, „Слободе и права човека грађанина и значај борбе за њихово остваривање и стално унапређивање“, *Актуелност и значај људских права и слобода* (ур. Г. Марковић), Источно Сарајево 2011, 23–47.

⁶ Позната је она наша стара изрека да је „свака власт од Бога дата“.

⁷ Све је ово било предвиђено ранијим Уставом Савезне Републике Југославије из 1992. године, Уставом Републике Србије из 1990. године, Уставом Републике Црне Горе из 1992. године, Уставном повељом Државне Заједнице Србија и Црна Гора, као и сада важећим Уставом Републике Србије из 2006. године.

лицама).⁸ За разлику од ових *основних права*, постоје и она права која се не сматрају основним (на пример, слобода штампе, слобода збора и договора и низ других), која се могу привремено обуставити (разуме се, само док те ванредне прилике трају). Као једно од најважнијих основних људских права, које је нераскидиво везано за положај мушкарца и жене и њихову равноправност, јесте *људско достојанство*, које представља интимну категорију вредности и због тога се нападом на достојанство вређа интегритет и статус човека као људског бића и члана људске заједнице.⁹ Отуда, сваки кодекс истиче да лица одговорна за примену закона морају у извршавању својих дужности да поштују и штите људско достојанство, те основна права сваког човека. Такође, људско достојанство је и предмет изричитих уставних гаранција, којима се зајемчује неповредивост физичког и психичког интегритета човека, његове приватности и личних права, лично достојанство и сигурност човека и истиче да су људско достојанство и право на приватни живот неповредиви.

И важећи Устав Републике Србије из 2006. године утврђује да је „људско достојанство неприкосновено и да су сви дужни да га поштују и штите“,¹⁰ а да се људска и мањинска права зајемчена овим уставом непосредно примењују. Сврха уставних јемстава људских права јесте очување, пре свега, људског достојанства и остварење пуне слободе и једнакости сваког појединца, па је, у том смислу, дискриминација (непосредна или посредна), по било ком основу, строго забрањена Уставом Републике Србије. Овај устав, такође, гарантује сваком грађанину потпуну једнакост пред Уставом и законом и сваком даје право на једнаку законску заштиту без икакве дискриминације. До одступања од људских и мањинских права може доћи само у изузетним случајевима, тј. у ванредном и ратном стању.

3. ПРИМЕРИ НЕДОЗВОЉЕНОГ РАЗЛИКОВАЊА МУШКАРАЦА И ЖЕНА У СРПСКОМ ПРАВУ

Србија је до 2006. године била чланица Државне Заједнице Србија и Црна Гора, док је пре тога била саставни део прве, друге и треће југословенске државе. Југославија је била потписница бројних међу-

---

⁸ То значи, да такав однос према људским правима има свој извор у природном праву, па због своје апсолутне природе и из чињенице да проистичу из природног права, држава не може да ова основна људска права стави ван снаге, не може их ником ускратити (јер их она није ни подарила), па чак ни суспендовати, тј. привремено обуставити у случају рата, ванредног стања или било које друге ванредне околности.

⁹ Право на поштовање достојанства припада свакоме, дакле и криминалцу.

¹⁰ Чл. 23, ст. 1 Устава Републике Србије.

народних уговора који се баве дискриминацијом. Између осталог, то су Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, Конвенција *UNESCO* против дискриминације у области образовања и други. Оно што је посебно важно нагласити јесте чињеница да су сви ови уговори за наше органе и грађане исто што и домаћи устав и закони и сви их се морају придржавати.

Сва три устава у СРЈ (Устав СРЈ из 1992. године, Устав Србије из 1990. године и Устав Црне Горе из 1992. године), као и Уставна повеља Државне Заједнице Србија и Црна Гора из 2003. године, забрањивали су дискриминацију,¹¹ па је сасвим нормално да су то урадили и устав независних држава Србије и Црне Горе. Примера ради, као најјаснија, може се навести одредба Устава СРЈ (чл. 20), према којој су „грађани једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање и друго лично својство“. Такође, „сви су пред законом једнаки“, док је „свако дужан да поштује слободу и права других и одговоран је за то“. Сличне одредбе о забрани дискриминације, по било ком основу, садржи и чл. 21 Устава Републике Србије из 2006. године. Србија је после осамостаљивања преузела све наведене међународне уговоре, с тим што овај устав прописује да међународни уговори, који су склопљени и потврђени у складу с Уставом и објављени, чине део унутрашњег правног поретка Србије, а по правној снази су изнад закона. Њихове одредбе се могу мењати и укидати само уз услове и на начин који су њима утврђени или сагласно општим правилима међународног права.

Међутим, у нашем праву, као уосталом и у читавом друштву, ситуација са дискриминацијом није нимало ружичаста, а то се нарочито односи на период до 2000. године. Посебно наводимо пример дискриминације у пракси Републике Србије, када се код запошљавања тражи одређени паритет између полова, уз образложење да ће процес рада бити угрожен уколико на посао буду примљене само (или у већини) припаднице женског пола. Такве ситуације су биле веома честе протеклих деценија и у државним институцијама и приватним фирмама. Оно што је веома трагично јесте ситуација која се последњих година веома често јавља, и то, пре свега, у приватним фирмама, када послодавци, као „мали богови“, захтевају од кандидаткиња да се оба-

---

¹¹ Д. Батављевић, „Људска права и основне слободе према Уставној повељи Државне Заједнице Србија и Црна Гора“, *Споменица академика Рајка Кузмановића* (ур. Д. Мирјанић), Бања Лука 2006, 95–109.

вежу да у одређеном периоду у будућности неће заснивати брачну заједницу или да неће рађати децу, јер би им њихово одсуство са посла веома угрозило пословање и просперитет фирме.

Квота систем у представничким телима Републике Србије представља недовољну заступљеност жена у скупштинама свих нивоа и у процесу доношења одлука уопште. Наиме, жене у Србији чине више од 50 % популације, док је проценат жена у Народној скупштини Републике Србије само 20,4 % (уместо Уставом предвиђених 30 %). Због тога су Женска влада и Европски покрет у Србији саопштили да при формирању Народне скупштине Републике Србије 2008. године није поштован Устав, који гарантује равноправност жена и мушкараца. Тако, на пример, Демократску странку у Скупштини је представљало 15 жена, од 64 посланика, колико је та партија имала у претходном сазиву Народне скупштине. С обзиром на то да су избори за републички парламент у Србији заказани за 6. мај 2012. године, очекујемо да ће ова примедба неравноправности мушкараца и жена у највишем представништву Републике Србије, као и у представничким телима свих осталих нивоа, сада бити исправљена (у тренутку писања овог рада, нисмо били у могућности да знамо каква ће бити структура републичке скупштине). Слично томе, и неке скандинавске државе имају систем квота за учешће жена у парламенту.¹²

Слична ситуација је и у војсци и полицији Републике Србије. Међутим, последњих година ситуација се у том погледу драстично мења у односу на претходни период. Од 2009. године до данас, Војска Србије је запослила више од 6.500 грађана, а 14 % примљених чине жене. На нивоу Војске има око 8,5 % жена, док је у Министарству одбране њих око 20 %. Било је и још увек има скептика по питању места жена у војсци. Људи су понекад склони да без провере у пракси, на бази претпоставки, граде став о некоме и нечему. Жене су саме разбиле све предрасуде и показале да су способне да буду професионални војници и старешине, па отуда не треба делити војнике на жене и мушкарце, већ само на добре и лоше војнике. Што се тиче полиције Републике Србије, 2005. године је у Министарству унутрашњих послова, са статусом овлашћеног службеног лица, радило око 17 % жена, а крајем 2009. године близу 20 %. Примера ради, у Министарству унутрашњих послова, према показатељима из септем-

---

¹² Овакве захтеве за испуњавањем одређених квота и учешћем жена у политичком животу истакле су женске организације и мреже пред изборе у Србији 2000. године. Неке од странака учесница на изборима су прихватиле те услове и удео женских представника у парламентарном животу Србије је данас на знатно вишем нивоу него у протеклим деценијама.

бра 2010. године, од укупног броја запослених, 20,96 % су биле жене, које су се налазиле на свега 10,95 % руководећих места. У Управи царина у Министарству финансија, од укупног броја запослених, 42 % су биле жене, које су се налазиле на 33,33 % руководећих позиција. У Управи за извршење кривичних санкција у Министарству правде, од укупног броја запослених, 23,8 % су биле жене, које су се налазиле на 7,14 % руководећих позиција. У БИА-и, од укупног броја запослених, било је 30,74 % жена, које су се налазиле на 10,95 % руководећих места.

Информациони сектор, такође, пружа пример неједнакости полова, јер су мушкарци субјекти у текстовима дневних новина у скоро 80 одсто случајева, док се жене помињу четири пута мање, односно у нешто више од 20 % случајева. Мушкарци доминирају на скоро свим странама (изузев у забавним рубрикама). Жене у медијима остварују већи приступ у традиционално женским областима живота, тј. у забави, култури и уметности, док је остатак резервисан за мушкарце. Стопа активности жена на тржишту рада је отуда, у односу на мушкарце, ниска, јер ова стопа, у укупном становништву радног узраста (15–64 године), износи око 40 %, а мушкараца око 60 %.

Тakoђе, веома често се истиче и неједнакост зарада, тј. јаз у платама, јер жене остварују ниже зараде у Србији (као и у другим постсоцијалистичким земљама), мада је слична ситуација чак и у најразвијенијим земљама Европске уније. Само 20 % жена су власнице предузећа, док су само у 30 % случајева власнице некретнина. Наравно, то није правило, јер у одређеним професијама жене и мушкарци су у потпуности изједначени у платама и не постоји никаква разлика (дискриминација, неуједначеност и слично). Као објашњење за одређену неравноправност жена и мушкараца у платама може се навести техничка неприпремљеност жена, тј. родни стереотипи у избору занимања. То је један од разлога отежаног приступа квалитетнијим и добро плаћеним занимањима, јер се избор занимања често заснива на наслеђеним стереотипима, по којима жене нису у позицији да се баве пословима техничке струке, већ се више него мушкарци усмеравају на друштвене науке. Типично женски послови губе трку у тржишној утакмици, у којој још увек постоје родно специфични послови. Жене су најчешће запослене на слабо плаћеним пословима или пословима који подразумевају стрпљење и пажњу, па су типична занимања: учитељице, наставнице или су то послови који се односе на пружање здравствених или социјалних услуга. Свакако, на овом месту морамо да укажемо на постојање „прикривене дискриминације“, до које долази у случају када многе фирме (пре свега

приватне – послодавци се понашају као „мали богови“) захтевају од кандидаткиња које конкуришу за посао да се обавезу да у одређеном периоду у будућности неће заснивати брачну заједницу или да неће рађати децу.

Врло је карактеристичан положај жена на Косову и Метохији, који је остављен по страни и оне су препуштене саме себи. Жене на овом простору су, још увек, под покровитељством или контролом мушке доминације. Због свега тога, многа права жена на Косову и Метохији су угрожена, што је за сваку осуду, мада се мора признати да су представници актуелне власти на овој територији, нарочито после доношења Устава „Републике Косово“ из 2008. године, због жеље да се промени слика у свету по том питању, доста пажње посветили учешћу жена у јавном животу. Тако је председник Републике сада жена, представник у преговорима између Београда и Приштине жена, док је у Влади и Скупштини такође испоштован тзв. *квота систем*, који захтева одговарајућу заступљеност жена у структурама законодавне и извршне власти. У приватном животу, иза кулиса јавности, ситуација је, наравно, сасвим другачија. Сличан положај жена је и у Санџаку, тј. Рашкој области. Наиме, када говоримо о санџачком друштву и положају жене, говоримо о патријархату, наглашено агресивном. Друштво се убрзано ретрадиционализује и жене су се прве нашле на удару тих процеса у циљу глорификације патријархалне породице. На овом простору се више поштује шеријатски закон него важећи закони државе Србије. Све ово подстиче родну дискриминацију. Покривање главе је све израженије и постаје симбол покорности жена мужу и цркви, то је знак власти мушкараца над женама. Постоји опасност од превладавања обичајног права над грађанском опцијом.

Оно што је веома симптоматично јесте чињеница да у Србији скоро да нема дана без кршења људских права и слобода у односу на жене и децу. Тако, на пример, у породичном насиљу у овој републици је, током 2011. године, убијено 26 жена, више од 70 их је теже а око 1600 лакше повређено.¹³ Наиме, иако је још 1. априла 2011. године Влада Републике Србије усвојила Националну стратегију за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици (ову стратегију ћемо касније шире анализирати), МУП Србије је у периоду 2009–2011. година поднео више од 10.000 пријава за кривично дело насиље у породици. То је податак који веома забрињава и Комитет правника

---

¹³ Овакво стање је показала анализа Министарства унутрашњих послова, а наведене податке читалац може видети у дневном листу *Блиц* 3. мај 2012, 16.

за људска права (ЈУКОМ), јер се у последње време све више људи јавља због насиља у породици. Међутим, Удружење тужилаца Србије је у свом недавном саопштењу навело да су главне препреке у спровођењу заштите од насиља непознавање породичног насиља, необавештавање јавног тужиоца о сваком пријављеном случају, неразликовање кривичног дела од прекршаја, покретање прекршајног уместо кривичног поступка, пасивна улога центара за социјални рад, селективна сарадња институција, и друго.

Имајући у виду наведено стање, у Србији су до сада извршена бројна истраживања, али ћемо овом приликом посебну пажњу посветити истраживању које је спровело Виктимолошко друштво Србије, јер су подаци заиста запањујући и забрињавајући. Тако је, према овом истраживању, 56 % жена у Србији преживело неки облик насиља у породици након пунолетства, 49 % жена је било изложено психичком а 34 % физичком насиљу, док је 27 % жена било изложено претњама физичким насиљем. Такође, подаци наведеног истраживања указују да је 9 % жена било изложено сексуалном насиљу. Због тога је током 2011. године изречен велики број судских мера заштите од насиља у породици, укупно 823 судске мере, од тога 307 забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености, 258 забрана даљег узнемиравања члана породице, 151 забрана приступа у простор око места становања или рада, 95 издатих налога за исељење из стана или куће, 12 издатих налога за уселење у породични стан или кућу. Као основни узроци који доприносе насиљу у породици истичу се лоша или нестабилна материјална ситуација и етнички мешовите породице. Због тога се данас отвара све већи број *сигурних кућа за жене и децу* у Србији, тако да је боравак жртва у овим кућама, у периоду од 2000. до 2010. године, био изузетно велики, и то: 1442 жене и 1329 деце, при чему је 88 % жена трпело насиље од супружника, а 12 % од других сродника (жене су, у просеку, боравиле у сигурним кућама 7,5 месеци).¹⁴

Сигурна кућа за мушкарце (уточиште за малтретиране мужеве) у Србији (село Супска код Ћуприје), прва на Балкану, пружа могућност за даљи живот мушкарцима који су жртве „нежнијег пола“. Она је удомила своје прве станаре септембра 2009. године, а оснивање ове установе помогли су Министарство за рад и социјалну политику и Министарство за људска и мањинска права. Иницијатор и оснивач прве српске Сигурне куће за мушкарце је НВО „Мушка

---

¹⁴ Подаци наведени према: М. Петровић, „Жене главне жртве породичног насиља“, Дневни лист *Блиц*, 3. мај 2012, 16.

сигурност“. Насиље није само физичко, већ и емоционално, економско, социјално, и мушкарци могу врло лако бити жртве насиља ако, на пример, не раде, немају смештај, немају код кога да оду. Многи сматрају да су случајеви брачног злостављања мушкараца врло ретки и да би за збрињавање свих угрожених мужева била довољна само једна сигурна кућа у Србији. Међутим, реалност је сасвим другачија. Стижу апели угрожених мушкараца који тврде да треба отворити још таквих кућа у Србији, јер су, на пример, у Војводини многи мушкарци, нарочито старији, преварени од својих супруга и деце, тако да су жртве насиља и немају где да оду, јер у Новом Саду постоји само сигурна кућа за жене – жртве породичног насиља (насиље је насиље, без обзира ко кога злоставља и недопусиво је).

Због тога су бројни апели да се отворе сигурне куће, које би биле уточиште свим категоријама угрожених грађана – деци, женама, мушкарцима и у којима ће радити стручни тимови. Као што смо навели, у близини Ћуприје је отворена прва мушка сигурна кућа у Србији, а поред крова над главом, угроженим мушкарцима се овде пружа правна и свака друга помоћ. За непуних годину дана од свог оснивања, ту је пружено уточиште четворици мушкараца и сви су били жртве насиља у породици. Злостављање мушкараца је, до сада, било табу тема у Србији, али је „јачи пол“ решен да о томе отворено говори. Ипак, злостављани мушкарци још нису спремни да открију идентитет.

Да мушкарци не могу све проблеме решавати чврстим ставом, потпуно је јасно, али и слабији пол уме да нанесе једнако тежак ударац. Наиме, жене јесу слабији пол, али умеју да буду прави стручњаци за вербално и друго малтретирање. Пројекат НВО „Мушка сигурност“ у Ћуприји за сада финансирају донатори, а оснивачи и стручни тим који води овај пројекат су задовољни, јер су теме о злостављаном мушкарцу и насилном слабијем полу сада отворене, при чему не споре да и даље има далеко више угрожених жена. Такође, Нишлија Ђорђе Мишић сажалио се на „мушку муку о којој нико не прича“, па је у свом стоваришту дрва подигао скромну брвнару на којој је истакао фирму „Сигурна кућа за психички малтретиране мужеве и остале“. Таквим мушкарцима, али и онима на које су жене подигле руку, у свом „домаћинству“ Ђорђе обезбеђује преноћиште и скромну исхрану (за сада са скромним капацитетом од пет кревета). Кроз ову сигурну кућу је до сада прошло скоро 20 мушкараца, а сваки је овде дошао бежећи од своје жене.

4. РАВНОПРАВНОСТ ЖЕНА И МУШКАРАЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ (ОБАВЕЗЕ, ПРЕПРЕКЕ И МОГУЋНОСТИ)

Равноправност полова, тј. родна равноправност и једнаке могућности за мушкарце и жене доприносе демократском развоју сваког друштва. Увођење принципа једнакости и родне равноправности је, отуда, од изузетног значаја, јер омогућава ефикасно коришћење свих капацитета друштва. Оснаживање жена и родна равноправност су темељне вредности на којима почива систем људских права, али и императив економског и социјалног развоја сваког друштва.

Нормативноправни оквир који регулише равноправност мушкараца и жена у Србији, чине следећи акти:

1. *Устав Републике Србије од 8. новембра 2006. године* (чл. 21) – гарантује једнакост мушкараца и жена и развијање политике једнаких могућности, забрањује сваку врсту дискриминације;
2. *Закон о равноправности полова у Републици Србији*¹⁵ – уређује стварање једнаких могућности остваривања права и обавеза;
3. *Закон о забрани дискриминације*¹⁶ – уређује општу забрану дискриминације, облике и случајеве дискриминације, као и поступке заштите од дискриминације;
4. *Закон о раду*¹⁷ – забрањује родну дискриминацију, као и сексуално узнемиравање на послу;
5. *Закон о изменама и допунама Закона о избору народних посланика*¹⁸ – предвиђа систем квота од 30 % за жене, као мање заступљен пол у парламенту (није испоштовано ово правило, јер су жене заступљене у републичком парламенту са 20,4 %);
6. *Кривични законик Републике Србије*¹⁹ – санкционише насиље у породици и силовање у браку (предвиђа казну од три месеца до пет година);
7. *Породични закон*²⁰ – регулише односе између партнера, уводи специјалне мере против насиља и побољшава процедуре приликом развода брака;

---

¹⁵ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 104/09.

¹⁶ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 22/09.

¹⁷ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 24/05.

¹⁸ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 18/04.

¹⁹ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 85/05.

²⁰ *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 18/05.

8. Супсидијарно законодавство.

Међутим, поред неопходности постојања законодавноправног оквира и гарантовања равноправности полова нормативним путем, потребно је формирање одређених институционалних механизма, у које спадају:

1. *Повереник за заштиту равноправности* (од 2010. године) – самосталан, независан државни орган, указује на недозвољене облике понашања и изриче превентивне мере и опомене, бира се на пет година од стране Народне скупштине Републике Србије;
2. *Одбор за равноправност полова Народне скупштине Републике Србије* (од 2002. године) – разматра законе и друге опште акте, сагледава стање вођења политике и извршавања закона (чини га десет жена и пет мушкараца);
3. *Савет за равноправност полова Владе Републике Србије* (од 2004. године) – разматра усклађеност важећих закона са међународним документима којима се регулише положај жена, разматра сва питања од интереса за постизање равноправности полова (чине га двадесет две жене и два мушкарца);
4. *Заштитник грађана, тј. омбудсман* (од 2007. године) – задужен да штити и унапређује поштовање слобода и права грађана, као самосталан и независан орган, не замењује судове, нити судску заштиту људских права, већ прати и предлаже мере за њихово остваривање, упозорава на кршење људских права, предлаже мере за отклањање повреда и покреће поступке за отклањање повреда;
5. *Заменица заштитника грађана за родну равноправност и права особа са инвалидитетом* (од 2008. године) – врши посебну заштиту у погледу равноправности полова;
6. *Управа за родну равноправност у оквиру Министарства рада и социјалне политике* (од 2008. године) – први управни и извршни механизам Владе за остваривање родне равноправности, анализира комплетно стање и предлаже мере у области унапређења родне равноправности;
7. *Комисије за родну равноправност* – 50 комисија за родну равноправност у локалним самоуправама.

Анализирајући стварно стање у Републици Србији, треба рећи да наша земља представља један „кишобран“ под којим се налази изузетно велика шароликост у погледу поштовања равноправности мушкарца и жене. Наиме, постоји дијаметрална супротност у појединим крајевима, тако да породична слика веома варира од региона

до региона. Нормативно и стварно се не поклапају. Једно пише у Уставу и законима, а друго се спроводи у стварности, јер се у појединим крајевима, посебно на југу Србије, више поштује шеријатско право и његови закони, као и традиционални обичаји, него важеће позитивно право. Шеријат као правна норма представља скуп свих прописа из области верског и световног права, на основу којих су уређени односи у исламској заједници и регулисане све димензије живота, укључујући и породицу, наслеђивање, порезе и молитву.

Шеријатско право је право које се заснива на исламској религији и Курану, као основном извору права, који обухвата (поред права) и основне принципе вере и морала.²¹ Пошто се сматра објављеном Алаховом вољом, тј. скупом Алахових прописа оличених, пре свега, у стиховима Курана, оно се доживљава као заокружен правни систем, савршено и непроменљиво. У њему је тачно одређено шта је праведно и дозвољено, а шта неправедно и забрањено. Основа шеријатског закона се може схватити у реченици: „Нема боље речи од Божје речи – око за око, зуб за зуб.“ Примена овог закона је делимично различита у појединим исламским земљама у погледу строгости (или боље рећи, свирепости), па је веома уобичајена пракса одсецања руке због крађе, ослепљивање криминалаца или јавно вешање на трговима због шверца дроге. Веома често се изриче и смртна казна каменовањем, а жене су у највећем проценту жртве такве казне. Један је разлог тај да се оне не третирају једнако као мушкарци пред законом и судовима (што је јасно кршење међународних стандарда поштеност суђења). Тако је у првих девет месеци 2011. године, у Пакистану убијено најмање 675 жена и девојака, због тога што су „осрамотиле“ породицу. Наиме, „одбрана части“ је изговор за убијање жена, а током 2010. године убијена је 791 жена (71 жртва је била млађа од 18 година).²²

Жанет Буграб, француска министарка алжирског порекла, изјавила је децембра 2012. године да умерени ислам не постоји и, том приликом, изразила забринутост због успеха исламских партија на изборима одржаним у Египту, Мароку и Тунису током 2012. године. Она је том приликом оценила да законодавство које је засновано на исламском шеријатском праву "неминовно намеће ограничење права

---

²¹ Шеријатско право представља један од пет основних великих правних систем, а остала четири су: 1) европско-континентално, 2) англосаксонско (тзв. *common law*), 3) индијско и 4) кинеско.

²² Око 450 убијених жена оптужено је због „недозвољених сексуалних односа“, а 129 је страдало због тога што су се удале без дозволе породице. Најмање 19 жена су убили њихови синови, 49 су убили очеви, а 169 мужеви.

и слобода, што је веома забрињавајуће“.²³ У Ирану је, на пример, на снази шеријатски закон који забрањује мушкарцима и женама да се додирују, односно да имају било какав физички контакт (чак и руковање). Припадницима супротног пола је забрањено да плешу, изузев ако нису у родбинским односима.

Такође, према шеријатском праву, мушкарцима је законом омогућено физичко кажњавање жена и деце, све док немају физичких последица (то је одлука коју је донео исламски суд). Невероватна је законска одредба која даје мужевима и очевима право да дисциплинују женске чланове породице, ако вербална метода нема учинка. Пресуде шеријатских судова доносе исламски правници, али на основу моралних норми (вредности), које су поставили исламски свети списи (као и пресуде претходних шеријатских судова). Оно што је уочљиво у одлукама ових судова, јесте чињеница да они мушкарцима дозвољавају „право дисциплиновања, које укључује и физичко кажњавање“. Наравно, на овом месту треба указати и на то да се овоме многи супротстављају, тврдећи да је физичко кажњавање жене у супротности са исламским текстовима, који подстичу муслимане да се према женама односе са љубављу и поштовањем. У Исламској Републици Иран,²⁴ прељуба (посебно жене) представља један од најтежих злочина и кажњава се смрћу каменовањем.²⁵

5. ЗАКОН О РАВНОПРАВНОСТИ ПОЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Овај Закон²⁶ уређује стварање једнаких могућности остваривања права и обавеза, поштовање међународних стандарда и уставно јемство, предузимање посебних мера за спречавање и отклањање дискриминације засноване на полу и роду, као и поступак правне заштите лица изложених дискриминацији. Равноправност полова подразумева равноправно учешће жена и мушкараца у свим обла-

---

²³ Тако је маја месеца 2010. године извршено масовно „хапшење омладине због неморала“. Наиме, припадници иранске полиције ухапсили су 80 младића и девојака због неморалног понашања на једном нелегалном концерту у Техерану, где је заплена и извесна количина алкохолних пића. Главе су им биле превише близу једна другој, а закон каже да је то неморал.

²⁴ Иран је једна од земаља која спроводи највећи број смртних казни, заједно са Кином, Саудијском Арабијом и САД-ом.

²⁵ Према исламском (шеријатском) закону, смртна казна се може добити не само за прељубу, него и за убиство, силовање, оружану крађу и шверц дроге.

²⁶ Усвојен 11. децембра 2009. године и објављен у *Сл гласнику Р. Србије*, бр. 104/09.

стима јавног и приватног сектора, у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима, Уставом Републике Србије и законима. Сви су дужни да поштују ову равноправност полова, јер је она зајемчена у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима, Уставом и законима, са циљем да органи јавне власти омогуће и развију активну политику једнаких могућности у свим областима друштвеног живота. Ова политика једнаких могућности подразумева равноправно учешће полова у свим фазама планирања, доношења и спровођења одлука које су од утицаја на положај жена и мушкараца.²⁷

Наведеним законом посебно се инсистира на забрани дискриминације по основу пола (чл. 4), која представља „свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање“. Ту је потребно, пре свега, разликовати две врсте дискриминације: непосредну и посредну. Непосредна дискриминација представља свако неоправдано разликовање, искључивање или ограничавање којима се у истој или сличној ситуацији лице или група лица стављају у неповољнији положај по основу пола (чл. 5), док посредна дискриминација представља свако неоправдано разликовање, искључивање или ограничавање, којима се у истој или сличној ситуацији лице односно група лица, на основу пола, ставља у неповољнији положај доношењем акта или вршењем радње која је привидно заснована на начелу једнакости и недискриминације (чл. 6).

Оно што је посебно значајно и на чему Закон о равноправности полова инсистира јесте пружање једнаких могућности и третмана запосленима од стране послодавца, без обзира на пол, као и једнака доступност положаја. Такође, у свим демократским земљама се инсистира на одговарајућој заступљености полова у свакој организационој јединици, на руководећим местима и у органима управљања и надзора. Тако, ако је заступљеност једног пола мања од 30 %, органи јавне власти дужни су да примене афирмативне мере у складу са Законом о државним службеницима и Законом о државној управи. У циљу обезбеђивања равномерне заступљености полова, овлашћени предлагач предлаже најмање 30 % представника мање заступљеног пола приликом именовања чланова управних и надзорних органа у јавним службама. Поред тога, према одредбама чл. 16 овог закона, припадност полу не може да буде сметња напредовању на послу, а одсуство са посла због трудноће и родитељства не сме да буде сметња

---

²⁷ О овоме вид. шире у Закону о равноправности полова Републике Србије, чл. 1–3.

за избор у више звање, напредовање, стручно усавршавање, распоређивање на неодговарајуће послове и за отказ уговора о раду.

Када је реч о брачној и ванбрачној заједници, треба рећи да су супружници и ванбрачни партнери потпуно равноправни и да сви чланови породице имају једнако право на заштиту од насиља у породици. Органи јавне власти дужни су да планирају, организују, спроводе и финансирају мере намењене подизању свести јавности о потреби спречавања насиља у породици. С обзиром на то да су кроз историју (као и сада у великом броју земаља), жене биле доста дискриминисане у погледу политичког и другог деловања (лишавање бирачког права у потпуности или делимично, онемогућавање бављења јавним пословима, мања заступљеност на руководећим местима, немогућност добијања одређених послова и слично), Закон о равноправности полова Републике Србије поклања посебну пажњу обезбеђивању могућности једнаког деловања у политичком и јавном животу и гарантовања права на учлањење у политичку странку, активно учешће у раду и учешће у органима политичке странке без дискриминације по основу пола. Такође, бирачко право се обезбеђује без икакве дискриминације по основу пола, у складу са Уставом и законом.²⁸

Имајући у виду значај обезбеђивања равноправности полова и поштовања одговарајућих одредаба које налажу Устав и Закон, до сада су у Србији спроведене бројне активности, међу којима посебно издвајамо следеће:

1. Израда и усвајање Националне стратегије за побољшање положаја жена и унапређивање равноправности полова, која обухвата шест стратешких циљева (остваривање права жена у одлучивању, искорењивање економске неједнакости између мушкараца и жена, успостављање родне једнакости у образовању, очување и унапређивање здравља жена, превенција и сузбијање свих видова насиља над женама, успостављање родне равноправности у медијима);
2. Кампања против насиља над женама;
3. Кампања за повећање учешћа жена у јавном и политичком животу;

---

²⁸ Д. Батављевић, „Бирачко право у уставима бивших југословенских земаља и у уставној Повељи Државне Заједнице Србије и Црне Горе“, *Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије* (ур. С. Бејатовић), књига 4, Крагујевац 2005, 171-195.

4. „Демистификација феминизма“ – кампања подизања свести о значају женских људских права;
5. Хармонизација националног законодавства са међународним стандардима;²⁹
6. Публикације, промоције, трибине, семинари;
7. Међународна и регионална сарадња и сарадња са међународним организацијама;
8. Подршка и сарадња са НВО.

До сада је, као што се може видети из наведеног, доста учињено на превазилажењу садашњег стања (у нормативном смислу) од стране Владе Републике Србије и других надлежних институција, али не и у спречавању породичног насиља и постизању конкретних резултата. Наравно, у периоду који је пред нама, мора се учинити много више, а могућности за унапређење родне равноправности и, посебно, заштити жена и деце су:

1. Образовање о родној равноправности;
2. Остварење судске примењивости и других врста заштита ових права (стварање правне државе и обезбеђивање владавине права);
3. Повећање броја жена на местима одлучивања и у управљању;
4. Успостављање адекватног одговора институција на родно засновано насиље и дискриминацију и насиље у породици;
5. Обезбеђивање проактивне улоге мушкарца у процесу постизања родне равноправности;
6. Искоренивање традиционалних и стереотипних штетних обичаја у пракси;
7. Трансферзалност и мултисекторски приступ;
8. Повећана свест јавности о значају равноправности полова, као демократске вредности.

6. ЗАКЉУЧАК

На крају овог скромног рада, у закључним разматрањима ћемо само указати на чињеницу да наша мисија треба да буде стручне и саветодавне природе, кроз подршку институцијама на увођењу једна-

---

²⁹ Д. Батавeљић, „Хармонизација прописа и укључивање Републике Србије у процесе европских интеграција“, *Савремени свет и процеси транзиције* (ур. С. Нешковић), књига 8, Београд 2010, 63–72.

кости и родне равноправности у све области друштвеног живота, и то путем доношења одговарајућих законских прописа, усвајања политике обезбеђивања родне равноправности и спровођења програма надлежних државних институција. Отуда је наша визија стварање бољег и хуманијег друштва, у коме ће мушкарци и жене равноправно учествовати, стварати и делити добробит, уз међусобну толеранцију и пуно уважавање свих људских права, па би коначна порука аутора била: МУШКАРЦИ И ЖЕНЕ – ВОДИТЕ ЉУБАВ, А НЕ РАТ!

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Батавeљић Драган, „Бирачко право у уставима бивших југословенских земаља и у уставној Повeљи Државне Заједнице Србије и Црне Горе“, *Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије* (ур. С. Бејатовић), књига 4, Правни факултет – Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац 2005;
2. Батавeљић Драган, „Људска права и основне слободе према Уставној повeљи Државне Заједнице Србија и Црна Гора“, *Споменица академика Рајка Кузмановића* (ур. Д. Мирјанић), Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука 2006;
3. Батавeљић Драган, „Савет Европе и Европски суд у Стразбуру у функцији заштите људских права“, *Безбедност у постмодерном амбијенту* (ур. С. Нешковић), Центар за стратешка истраживања националне безбедности – Цесна Б и *Hanns-Seidel Stiftung*, Београд 2008;
4. Батавeљић Драган, „Хармонизација прописа и укључивање Републике Србије у процесе европских интеграција“, *Савремени свет и процеси транзиције* (ур. С. Нешковић), књига 8, Центар за стратешка истраживања националне безбедности – Цесна Б, Београд 2010;
5. Батавeљић Драган, „Слободе и права човека грађанина и значај борбе за њихово остваривање и стално унапређивање“, *Актуелност и значај људских права и слобода* (ур. Г. Марковић), Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево 2011.

Правни извори

1. Закон о изменама о допунама Закона о избору народних посланика, *Сл гласник Р. Србије*, бр. 18/04;
2. Породични закон, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 18/05;
3. Закон о раду, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 24/05;
4. Кривични законик Р. Србије, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 85/05;
5. Закон о забрани дискриминације, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 22/09;

6. Закон о равноправности полова у Републици Србији, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 104/09;
7. Устав Републике Србије од 2006. године.

Associate Professor Dragan Bataveljić, LL.D.

Faculty of Law University of Kragujevac

Branka Bataveljić, LL.B.

HUMAN RIGHTS IN SERBIA – SPECIAL EMPHASIS ON GENDER EQUALITY –

Summary

The questions of protection of freedoms and human rights and citizen, have always occupied the attention of the progressive forces in the world. The interest in these matters knows no boundaries, but it is common to all countries and peoples. The first act which guarantees the rights of citizens and simultaneously limits the arbitrariness of the ruler was the Magna Carta Libertatum, i.e. Great Charter of Liberties, created 1215th in England. For human rights of particular importance is the establishment of their constitutional protection, which sets out the general principles, forms and instruments of protection, and legal protections. As for the forms and instruments of protection, we should distinguish between the protection from the administrative organs, judicial protection of human rights, constitutional and judicial protection of human rights and ombudsman.

The authors in the article point out that today there are a number of international declarations, conventions and other legal acts, dealing with the protection of human rights and freedoms. Also large number of democratic countries in the world, in their national legislation set out certain principles, provide for the adequate protection and guarantee a remedy to protect human rights and freedoms. However, a violation of basic human rights, primarily women and children (so-called domestic violence) today is obvious. It is therefore necessary to engage all progressive forces to respect the constitutions, laws and regulations, which for all persons guarantee basic human rights, regardless of gender.

Key words: *Gender equality; Discrimination; Republic of Serbia; Domestic violence; Human rights.*